

Vnitřní emigrace jako téma [1996]

Na veřejnosti se příliš neobjevujete. Píšete svůj zásadní filosofický text. Začal jste s ním poněkud pozdě. Není to tím, že syntetické filosofické dílo již dnes není možno zkoncipovat, a pokud ano, nenajde dostatečně chápavého čtenáře?

Něco na tom určitě je. Mám téma, které jsem v padesátých letech našel u Patočky a jehož se dotýkají snad všichni velcí filosofové tohoto století, aniž by je řešili. Myslel jsem si, že po řadě článků předvedu téma nepředmětného myšlení v ucelené monografii. S tím cílem jsem pár měsíců pobýval v Německu, abych se mohl seznámit s literaturou, která mi dosud není známa. Nakonec jsem dospěl k názoru, že alespoň v této době nemohu podniknout nic víc nežli ti ostatní. Snad jen jinak. Pozitivní myšlení nepředmětnosti dnes není v možnostech jednotlivce. Musí dojít k celkové proměně obecného myšlení – ale co zmožu sám? Nedovedu se ani sám přimět k tomu, abych nově myslel. Všichni jsme v tom předmětném myšlení až po krk. Je to všechno otázka několika set let.

Nepředurčuje Vás bouřlivý běh vašeho života k něčemu jinému než k standardizované filosofické reflexi? Proč nenapíšete velký filosofující esej, místo abyste se za každou cenu pokoušel o filosofický systém?

Standardizovanou filosofickou reflexi jsem nikdy nepěstoval. Chci přesvědčit své eventuální čtenáře a žáky, že cesta nevede pryč od logu a pojmovosti, ale že to musí být přestrukturovaná pojmovost. To jinak dělá přece každý, kdo utíká od logiky a od pojmů a vrhne se do narativity a do mýtu. Takových lidí jsou stovky, snad tisíce. Ale nemá to budoucnost.

Takže dále budete provozovat překonávání logu v rámci logu. Založil jste filosofickou školu?

Nezaložil. To mi nebylo umožněno.

Máte následovníky?

Nemám, samozřejmě, že nemám. Zatím.

Nechybí Vám prožitek z moci a její pomíjivosti? Udělal jste dobře, když jste se po revoluci neangažoval ve velké politice? Myslím si, že byste byl traumaty politiky posléze vehnán do skutečné filosofie.

Mám přesně opačný dojem. Nepropadl jsem tomu obecnému šílení a uchoval si určitý odstup. Mí přátelé se do politiky dali a většinou ztratili rovnováhu. Já bych ji ztratil taky.

Kdybyste ztratil rovnováhu, tak byste ji musel nalézt pomocí intenzivní tvorby. Vy jste velice rovnovážný člověk a vaším největším problémem je znerovnovážit se.

Zapomínáte na můj věk. – Samozřejmě, něco na tom je. Takový Francis Bacon nikdy neměl k filosofii blízko, a teprve když byl zavřen v Toweru, začal uvažovat tímto způsobem, a ne marně. Jsem ovšem ve věku, kdy zážitky z politických happeningů by mnou příliš nehnuly a já bych politikou taky příliš nehnul.

Co vás na politice odpuzuje v první řadě? Kromě toho, že znáte programovou tezi, totiž že chcete mít „odstup“.

Mne politika neodpuzuje. Já se pro ni nehodím. Svůj vliv má ovšem Masarykova teze „nepolitické politiky“. Odkud však víte, že to, co dělám, je nepolitické? To je docela určitá politika, když odmítám žvanit tam, kde všichni mají za to, že musí žvanit.

Politik se vyznačuje tím, že dokáže každý den hrabat moc po kouscích. To Vy nedovedete.

Mně se to hnusí. Proč bych to měl dělat? K čemu? Abych si upevnil svou pozici v tom absurdním divadle?

To o „absurdním divadle“ je vaše teze. Třeba prezident Havel dělá to svoje prezidentování naplno a rád.

Ale já jsem nerad, že je prezidentem. Já bych radši, aby byl dramatikem. Havel je skvělý dramatik. Ti prezidenti ve světě jsou tak slabí, že on je mezi nimi světlo. Některé jeho dramatické věci však přežijí jeho památku politickou.

Co je prvotním zdrojem vaší filosofie? Etický zájem?

Ne.

Kognitivní zájem?

Ne kognitivní. Já chci rozumět.

Vytvořit bezrozporný systém? Ve vaší filosofické práci je pointa silná nutková složka.

Koherence systému je jenom pomůcka. Když někdo nepracuje systematicky, tak neví, kde dělá chyby.

Co vytváří axiomatiku Vaší filosofie?

Odmítám považovat filosofii za něco podobného geometrii. Axiomata představují zkoušku a omyl a filosofie jimi nestojí ani nepadá. Moje „teorie“ je postavena na dějinném pochopení současné situace. Tato situace není rozhodujícím způsobem politická. Politika je jen jedna stránka této situace. Podstatné je, že se ocitáme v závěru jedné dlouhé epochy, jednoho způsobu myšlení.

Klíčovým pojmem Vaší filosofie je nepředmětná výzva, která přichází z budoucnosti. Uvedte, prosím, nějaký příklad.

Podívejte se na Arnolda Toynbeeho, který o tom mluví. Ten přece drží teorii „challenge and response“. Pozitivistický přístup je velmi omezený. U velkých civilizací je vždy potřeba položit otázku: jak to, že něco, co bylo původně na okraji, se přeměnilo v něco velikého, anebo naopak? Důležití jsou lidé, kteří jsou v dané epoše schopni výzvě porozumět.

Mechanismus působení nepředmětné výzvy mi není jasný. Někaký vládce vládne velké zemi. Pochopí výzvu a tuto zemi rozbije. Anebo výzva působí imanentně? Co takový rozpad SSSR?

Prozatím nemáme uspokojivou analýzu.

Jaké nepředemětné výzvy čtyři roky před koncem tisíciletí visí ve vzduchu?

Dostát odpovědnosti. Nepřenášet odpovědnost na druhého. A nevěřím na globalizaci.

Proč ne globalizaci?

Každá globalizace má neglobální počátky. Globalizace je vždycky konec, závěr, je to masovost. Nevěřím, že Evropa má budoucnost na základě nějakých finančních a ekonomických úmluv a opatření.

Obrátme list. Necítíte se v současné době v Čechách tak trochu vnitřním emigrantem?

Tuhle otázku mi teď položil jeden americký student z univerzity v Berkeley. Zpočátku mě to dožralo, protože to odporovalo tomu, co o sobě říkám a co si o sobě myslím. Nakonec jsem si uvědomil, že možná sám sebe interpretuji špatně. Říkám si, že se necítím „loajální“, protože jsem Čechoslovák, a tak si tento nový český stát, vzniklý pouhým rozpadem původního státu, nemohu vzít na své svědomí.

Není Váš čechoslovakismus zástupným problémem?

Tak. Najednou jsem od toho amerického studenta dostal otázku, která mi to zproblematizovala. Uvědomil jsem si, že se do toho možná vehrávám a že vlastní důvod jakési nespokojenosti, té neadaptovanosti a neochoty se adaptovat, je možná jiný.

Nebyl byste disidentem za všech režimů? Je to tvrdá otázka, protože snižuje hodnotu Vašeho morálního postoje za časů komunismu?

Už jsem to slyšel několikrát, hned po devadesátém roce. Předpokládám, že to není od vás rána pod pás...

Pouze věcné tázání.

Potom nezbývá než říci, že filosof není leč disidentem za všech režimů.

Mohl byste nějak rozlišit mezi svým disidentstvím za dob komunismu a dnes?

Dříve to bylo jednodušší, dneska z toho člověk nemá čisté svědomí. Ale ten základní rozdíl. Politik musí reprezentovat větší množství občanů, pro filosofa je to ovšem něco absurdního. Jako filosof nechci vyjadřovat pocity a myšlenky mas. To je marxistické pojetí. Filosof stojí proti všem nefilosofům a k tomu ještě proti ostatním filosofům. On musí pustit kořeny tam, kde je ještě nikdo nemá.

Čeho je Vám třeba?

Samozřejmě potřebuji, aby na mne někdo dával pozor. Aby věnoval pozornost tomu, co říkám. Tahle společnost na mne (jako na filosofa) kašle.

Nejste v zajetí své výlučnosti filosofa? Není Vaše potřeba filosofovat pouze odvozeninou vašeho prvotního postoje?

Je řada filosofů, které bych z toho podezíral. Sám však vnitřně potřebuji, aby mě někdo ocenil. Aby mě někdo potřeboval. Já bych nemohl filosofovat, kdybych neměl vůbec nikoho, komu to něco říká. Stačí mi dva tři. Nepotřebuji žvanit v rozhlase a televizi, být „známý“.

Ale Vy jste mediální hvězdou byl.

Se mnou někdo něco zkusí – a ono to nevychází. Ze mě hvězdu nikdo neudělá.

Vskutku nejste adaptabilní.

Přesně tak. Všechno je to ovšem složitější. Trvalo mi asi deset let, než jsem našel pozitivní přístup k Heideggerovi. Byl mi zprvu čím dál protivnější. Teprve když jsem ho přestal studovat, začalo mi docházet, že to tak úplně vedle není. Když se útočilo na jeho odkaz, v mnoha případech jsem cítil povinnost se ho zastat.

Není právě tohle, co mi říkáte, tématem pro Vaši knihu? Teď z Vás konečně mluví vnitřní prožitek, předtím ve filosofii z Vás mluvila jen touha konstruovat. Této touze se nějak nedaří.

Ona by to byla podivná autobiografie.

Rozhovor vedl Tomáš Hájek